

Правові засади призначення експертизи судом з власної ініціативи в адміністративному судочинстві

Єгор Халюзов

аспірант кафедри права, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» Міністерства освіти і науки України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3912-5398>, e-mail: y.s.khaliuzov@khai.edu

Розглянуто можливість призначення адміністративними судами експертизи з власної ініціативи як процесуального інструменту, спрямованого на з'ясування обставин, що мають значення для справи.

Ключові слова: *судова експертиза; власна ініціатива суду; адміністративне судочинство; обов'язок доказування.*

Legal Basis for the Court to Appoint Forensic Examination on its Own Initiative in Administrative Proceedings

Yehor Khaliuzov

This study examines the possibility of administrative courts appointing a forensic examination sua sponte as a procedural tool to clarify the relevant circumstances of the case.

Keywords: *forensic examination; court's own initiative; administrative proceedings; obligation to prove.*

Призначення адміністративним судом експертизи з власної ініціативи є важливою процесуальною дією, яку суд може застосовувати в тих випадках, коли в матеріалах справи відсутні клопотання учасників справи про призначення судової експертизи, проте встановити дійсні обставини справи неможливо без спеціальних знань у сфері іншій, ніж право.

Розглядаючи обов'язок доказування крізь призму Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), слід звернутись до ч. 4 ст. 77 КАС, у якій зазначено, що докази суду надають учасники справи. Суд може пропонувати сторонам надати докази та збирати докази з власної ініціативи, крім випадків, визначених КАС [1]. Правове регулювання підстав та умов призначення адміністративними судами експертизи закріплено у ч. 1 ст. 102

КАС, де зазначено, що суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності [1]. Важливою особливістю адміністративного процесу є нормативне закріплення принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Згідно ч. 4 ст. 9 КАС суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, зокрема щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи [1].

Отже, адміністративне судочинство передбачає, що суд відіграє активну роль у виявленні та збиранні доказів за допомогою певних процесуальних засобів. Призначення судом експертизи з власної ініціативи є одним з таких засобів, коли висновок експерта за результатами проведення експертизи дає змогу встановити обставини, необхідні для прийняття законного й обґрунтованого рішення по суті спору.

Водночас призначення судом експертизи з власної ініціативи є правом, а не обов'язком суду. Про необхідність реалізації цього права суд приймає рішення окремо в кожному конкретному випадку з урахуванням особливостей справи.

Така правова позиція знаходить своє підтвердження і в судовій практиці Верховного Суду. Так, в адміністративній справі № 560/8533/22 однією з підстав касаційного оскарження зазначалось, що суди попередніх інстанцій без спеціальних знань не могли встановити, що надані позивачем документи містять розбіжності, у зв'язку з чим позивач наголошував на необхідності застосування принципу офіційного з'ясування обставин у справі, передбаченому ст. 9 КАС, та вважав, що судам слід було з власної ініціативи призначити експертизу. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові від 26 лютого 2024 року у справі № 560/8533/22 відхилив указані доводи та зазначив, що поряд з принципом офіційного з'ясування обставин у справі застосовується також принцип змагальності

сторін. Суд наголошував, що позивач, заперечуючи обґрунтованість доводів відповідача — суб'єкта владних повноважень, повинен надати суду відповідні докази або клопотання про їх витребування. Ураховуючи, що в матеріалах справи відсутнє клопотання позивача про призначення експертизи, Верховний Суд зробив висновок, що суди попередніх інстанцій здійснили оцінку доказів відповідно до вимог ст. 90 КАС [2].

Отже, учасникам справи не слід грати пасивну роль у процесі доказування, зокрема в таких питаннях, як необхідність призначення у справі судової експертизи, оскільки розгляд адміністративної справи здійснюється на одночасному застосуванні поряд із принципом офіційного з'ясування обставин справи також принципу змагальності сторін.

Знаходять своє відображення в судовій практиці й випадки, коли непризначення адміністративними судами експертизи з власної ініціативи призвело до встановлення Верховним Судом порушень норм законодавства з боку судів попередніх інстанцій, незважаючи на відсутність у матеріалах справи клопотань від учасників справи про призначення експертизи.

Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21.12.2021 р. у справі № 160/5055/20 зазначалось: *«До того ж, суди попередніх інстанцій зауважили, що зважаючи на відсутність клопотань від учасників процесу про призначення у справі судової експертизи, поданий позов не підтверджений належними і допустимими*

доказами у справі. З такими висновками судів попередніх інстанцій Верховний Суд не погоджується, з огляду на таке <...>. Також, з огляду на положення частини першої статті 102 КАС України суди попередніх інстанцій не були позбавлені процесуальної можливості, за умов відсутності клопотань від учасників процесу про призначення судової експертизи у справі, призначити відповідну експертизу з власної ініціативи, адже для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання» [3].

Адміністративне процесуальне законодавство наділяє суди можливістю призначити з власної ініціативи не тільки первинні експертизи, а й додаткові та повторні. Відповідно до ст. 111 КАС, якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи суд може призначити додаткову експертизу, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам). Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи суд може призначити повторну експертизу, яка доручається іншому експерту (експертам) [1]. До того ж можливість призначення повторної судової експертизи є однією

з гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку, яка закріплена у ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» [4].

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що закріплена у процесуальному законодавстві можливість призначення адміністративними судами експертизи з власної ініціативи у випадку існування сукупності передбачених для цього умов є важливим інструментом, який допомагає судам ужити заходів щодо отримання доказової бази, необхідної для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Перелік джерел посилання

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 04.04.2025).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26.02.2024 р. Справа № 560/8533/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117287072> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21.12.2021 р. Справа № 160/5055/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102080827> (дата звернення: 04.04.2025).
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 04.04.2025).